

जन्म-मृत्यू नोंदणी व जीवन विषयक
आकडेवारी संबंधी विविध स्तरावर समिती
गठीत करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
ग्राम विकास विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: व्हीपीएम-२०२१/प्र.क्र. ५२/ पंरा-३
बांधकाम भवन, २५ मईबान पथ,
फोर्ट, मुंबई-४०० ००९,
दिनांक: १२/०२/२०२१

वाचा: -

शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण - २००१/ प्र. क्र. ११९२/२१, दि. १२ डिसेंबर, २००१.

प्रस्तावना :-

जन्म-मृत्यू नोंदणी अधिनियम १९६९ व तद्अंतर्गत महाराष्ट्र शासनाने तयार केलेले महाराष्ट्र जन्म-मृत्यू नोंदणी नियम १९७६ व अंतर्गत सुधारीत नियम २००० मधील वैधानिक तरतुदीनुसार राज्यात जन्म-मृत्यू नोंदणीचे काम केले जाते. सदर अधिनियमानुसार राज्यामध्ये जन्म व मृत्यूची नोंदणी बंधनकारक आहे. तथापि, राज्यामध्ये जन्म-मृत्यू नोंदणीचे काम १०० टक्के होत नसल्याचे निदर्शनास आले आहे.

एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनांतर्गत राज्यातील ग्रामीण व आदिवासी तसेच जागतिक बँक सहाय्यीत कार्यक्रमांतर्गत प्रकल्पातून कार्यरत असलेल्या अंगणवाडी सेविका यांना अंगणवाड्यांच्या अंतर्गत असलेल्या कुटुंबाचे सर्वेक्षण करणे, ० ते ६ या वयोगटातील लाभार्थी, गरोदर माता, स्तनदा माता यांचे सर्वेक्षण करण्याचे काम, त्यांच्या लाभार्थीच्या जन्म-मृत्यूच्या नोंदी एका वेगळ्या नोंदपत्रात करून त्याबाबतची माहिती ग्रामसेवक व इतर संबंधितांना देण्याचे काम, ३ ते ६ वर्ष वयोगटातील मुलांना अनौपचारिक शिक्षण देणे, लसीकरणाची नोंद घेणे, पात्र बालकांची नोंद घेणे, १५ ते ४५ या वयोगटातील गरोदर, स्तनदा महिला यांना आहार व आरोग्य शिक्षण देणे, रोज निदान ५ घरांना भेटी देणे, आहार वाटप व शिल्लक साठा यांची नोंद घेणे, अंगणवाडीतील मुलांची हजेरी नोंदविणे याशिवाय प्रत्येक महिन्याला लसीकरणाचे नियोजन करणे, दर ६ महिन्यांनी आरोग्य तपासणी करणे, पात्र लाभार्थ्यांची नोंद करणे इत्यादी कामे नेमून दिली आहेत. तसेच ग्रामविकास विभागांतर्गत आरोग्य सेवेतील कार्यरत असलेल्या परिचारिका प्रसाविका यांनादेखील ग्रामीण भागातील त्यांच्या कार्यक्षेत्रात येणाऱ्या गर्भवती माता, स्तनदा माता व मुलांची आरोग्यविषयक काळजी घेणे व त्यांना तदनुषंगाने औषधोपचार करण्याचे काम नेमून दिलेले आहे. गरोदर माता १०० टक्के नोंदविल्यानंतर त्याची निष्पत्ती उदा. जन्म, अर्भक व माता मृत्यू अचूकपणे त्यांच्या निदर्शनास येतात आणि म्हणून त्यांच्या कार्यक्षेत्रात जन्म-मृत्यू झाल्यास त्याची नोंद घेऊन तसे संबंधितांना कळविण्याचे देखील काम नेमून देण्यात आलेले आहे.

जन्म-मृत्यू नोंदणीमध्ये संख्यात्मक व गुणात्मक सुधारणा घडवून आणणे तसेच जन्म-मृत्युच्या नोंदणीचे कार्य प्रभावी करण्याच्या दृष्टीने ग्रामपंचायत, तालुका व जिल्हा पातळीवर समन्वय समिती उपरोक्त शासन निर्णयान्वये स्थापन करण्यात आल्या होत्या. यामध्ये काही बदल करणे आता आवश्यक आहे. त्यानुसार संदर्भाधीन शासन निर्णय अधिक्रमित करण्यात येत असून सुधारीत शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय:

राज्यातील जन्म, मृत्यू व अर्भक मृत्यू घटनांची नोंदणी वाढविण्याच्या दृष्टीकोनातून नोंदणीच्या कामाची अंमलबजावणी व संनियंत्रणासाठी गाव, पंचायत समिती व जिल्हा स्तरावरील समित्यांची पुनर्रचना खालील प्रमाणे करण्यात येत आहे.

(१) जिल्हास्तरीय समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल :-

१) जिल्हाधिकारी	--	अध्यक्ष
२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	--	सहअध्यक्ष
३) एकात्मिक बाल विकास प्रकल्प अधिकारी	--	सदस्य
४) गट विकास अधिकारी (सर्व तालुके)	--	सदस्य
५) जिल्हा अध्यक्ष, भारतीय वैद्यक संघटना (इंडियन मेडिकल असोसिएशन)	--	सदस्य
६) जिल्हा समिती व जनसंपर्क अधिकारी	--	सदस्य
७) उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रा.पं.)	--	सदस्य
८) जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद	--	सदस्य सचिव

जिल्हास्तरीय समितीच्या कार्यक्षेत्र व कर्तव्ये खालीलप्रमाणे राहतील.

१. जिल्ह्यातील जन्म-मृत्यू व अर्भक मृत्यू नोंदणीचे संनियंत्रण व आढावा घेणे.
२. जिल्ह्यातील जन्म-मृत्यू व अर्भक मृत्यू घटनांची १०० टक्के नोंद होते किंवा नाही यासाठी आवश्यक त्या उपाययोजनेसंबंधी चर्चा व तशी उपाययोजना करणे.
३. जिल्ह्यातील जन्म व मृत्यू घटनांची नोंदणी वेळेवर होण्याकरिता सर्व संबंधित जिल्हा, तालुका व गाव पातळीवरील शासकीय विभागाशी समन्वय ठेवणे.

(२) पंचायत समितीस्तरावरील समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल :-

१) गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती	--	अध्यक्ष
२) बाल विकास प्रकल्प अधिकारी सदस्य	--	सदस्य
३) वैद्यकीय अधीक्षक, ग्रामिण रुग्णालय (जे ग्रामिण रुग्णालय ग्रामिण भागात येते तेथील वैद्यकीय अधीक्षक)	--	सदस्य

४) वैद्यकीय अधिकारी, प्राथमिक आरोग्य केंद्र (तालुक्यातील सर्व)	--	सदस्य
५) तालुका स्तरावरील आरोग्य विषयाशी संबंधित स्वयंसेवी संस्थेचा प्रतिनिधी सदस्य	--	सदस्य
६) विस्तार अधिकारी (आरोग्य व ग्रा.पं.)	--	सदस्य
७) तालुका आरोग्य अधिकारी, पंचायती समिती	--	सदस्य सचिव

पंचायत समिती स्तरावरील समितीच्या कार्यक्षेत्रा व कर्तव्ये खालीलप्रमाणे राहतील.

१. तालुक्यातील जन्म-मृत्यू व अर्भक मृत्यू नोंदणीचे संनियंत्रण करणे व आढावा घेणे.
२. तालुक्यातील जन्म-मृत्यू व अर्भक मृत्यू घटनांची १०० टक्के नोंद होते किंवा नाही यासाठी आवश्यक त्या उपाययोजनांसंबंधी चर्चा व तशी उपाययोजना करणे.
३. तालुक्यातील जन्म व मृत्यू घटनांची नोंदणी वेळेवर होण्याकरिता सर्व संबंधित तालुका स्तर व गाव पातळीवरील शासकीय विभागाशी समन्वय ठेवणे.

(३) गावस्तरावरील समितीची रचना खालीलप्रमाणे राहिल.

१) ग्रामसेवक/ग्रामविकास अधिकारी	--	अध्यक्ष
२) "आशा" कार्यकर्ती	--	सदस्य
३) प्रशिक्षित दायी	--	सदस्य
४) अंगणवाडी सेविका	--	सदस्य
५) महिला मंडळ/स्वयंसेवी संस्था प्रतिनिधी	--	सदस्य
६) आरोग्य सेविका	--	सदस्य सचिव

गावस्तरावरील समितीच्या कार्यक्षेत्रा व कर्तव्ये खालीलप्रमाणे राहतील.

- १) गावातील/पाड्यातील जन्म-मृत्यू व अर्भक मृत्यू नोंदणीचे संनियंत्रण करणे व आढावा घेणे.
- २) गावातील/पाड्यातील जन्म-मृत्यू व अर्भक मृत्यू घटनांची १०० टक्के नोंद होते किंवा नाही यासाठी आवश्यक त्या उपाययोजना संबंधी चर्चा व तशी उपाययोजना करणे.
- ३) गावातील/पाड्यातील जन्म व मृत्यू घटनांची नोंदणी वेळेवर होण्याकरिता गाव पातळीवरील शासकीय विभागाशी समन्वय ठेवणे.

ग्रामसेवक/ग्रामविकास अधिकारी हे गाव पातळीवर जन्म-मृत्यूचे नोंदणी निबंधक आहेत. त्यांच्या नोंदवहीत त्यांच्या कार्यक्षेत्रात घडणा-या सर्व जन्म-मृत्यू घटनांची नोंद करावयाची आहे. आशा कार्यकर्ती, अंगणवाडी सेविका, आरोग्य सेविका व आरोग्य कर्मचारी (पुरुष) यांनी गावनिहाय झालेल्या सर्व जन्म-मृत्यूंची दरमहा तपशिलवार माहिती विहित प्रपत्रात ग्रामसेवकाकडे द्यावी. गाव पातळीवर

ग्रामसेवक निबंधक म्हणून काम पाहतील तर आंगणवाडी सेविका, आशा कार्यकर्ती, आरोग्य सेविका व आरोग्य कर्मचारी (पुरुष) हे अधिसूचक (नोटीफायर) म्हणून काम पाहतील.

अंगणवाडी सेविका ही आय.सी.डी.एस. प्रकल्पाखाली प्रत्येक गांवात कार्यरत आहे. त्यांच्याकडील लाभार्थी ०-६ वयोगटातील बालके, गरोदर व स्तनदा माता आहेत. त्यामुळे अंगणवाडी सेविकेला त्यांच्या क्षेत्रातील लाभार्थींची माहिती सहजपणे देता येईल यासाठी अंगणवाडी सेविका या नोटीफायर म्हणून काम करतील. ग्रामसेवकांकडून काही नोंदी राहिलेल्या असतील तर त्या नोंदवून त्यांनी नोंदवही अद्ययावत करावी. केंद्र शासनाने विकसीत केलेल्या crsorgi.gov.in या संगणक प्रणालीमध्ये जन्म व मृत्यु घटनांची नोंदणी करून लाभार्थींना प्रमाणपत्र अदा करण्याबाबत सभेत चर्चा करावी. ग्रामपातळीवरील समिती प्रत्येक बैठकीत या नोंदीविषयी चर्चा करील. गांव स्तरावरील समितीतील सदस्य हे जन्म-मृत्यूच्या त्यांना ज्ञात असलेल्या सर्व घटनांची नोंद झालेली आहे याची खात्री करतील.

ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा समितीच्या कार्यक्षेत्रात घडणा-या जन्म-मृत्यु घटनांची नोंद १०० टक्के करण्याच्या दृष्टीने त्या त्या स्तरावरील ग्रामविकास, महिला व बालविकास विभाग व सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांच्यामध्ये एकसूत्रता ठेऊन अपेक्षित उद्दिष्ट पूर्ण करण्याचे प्रयत्न एकत्रितपणे करण्यात यावे.

वरील तिन्ही समित्यांच्या सभा तीन महिन्यातून एकदा घेण्यात याव्यात. सभेला गणसंख्येचे बंधन राहिल. गणसंख्येअभावी सभा तहकूब करू नये. मात्र थोड्या वेळाने परत सभा भरविण्याची दक्षता घ्यावी.

हे शासन आदेश सार्वजनिक आरोग्य विभाग आणि ग्रामविकास विभाग यांच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२१०२१२१३१७४४९१२० असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

सुहास जाधवर
कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य

प्रत,

१. मा.मुख्यमंत्री यांचे स्वीय सचिव,
२. मा. मंत्री, ग्रामविकास यांचे खाजगी सचिव

३. मा.मंत्री, सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांचे खाजगी सचिव
४. मा.मंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव
५. मा.राज्यमंत्री, ग्रामविकास यांचे खाजगी सचिव.
६. मा.राज्यमंत्री, सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांचे खाजगी सचिव
७. मा.राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव
८. सर्व विभागीय आयुक्त
९. सर्व जिल्हाधिकारी
१०. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
११. सर्व मंत्रालयीन विभाग
१२. ग्रामविकास विभागातील सर्व कार्यासने
१३. निवडनस्ती - पंरा-३